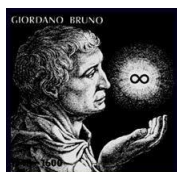

Η «ΚΟΣΜΙΚΗ ΤΕΧΝΗ» ΤΟΥ G. BRUNO*

Ιωάννης Σπυρίδης

Η ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ G. BRUNO

Ο Bruno ίσως αποτελεί την πρώτη περίπτωση διανοητή ο οποίος διαφοροποιήθηκε ολοκληρωτικά από την κυριαρχούσα αριστοτελική κοσμολογία και ξεπέρασε το «εμπόδιο» της σταθερής Γης μέσα σε ένα πεπερασμένο σύστημα πλανητών που απαρτίζουν το σύμπαν. Ο Bruno υιοθέτησε εν μέρει την θεωρία περί ηλιοκεντρισμού και κίνησης της Γης του Κοπέρνικου, ο οποίος την είχε ενστερνιστεί από τους Πυθαγόρειους, και πρόσθεσε την απειρία του κόσμου. Ο ίδιος υποστήριξε την πεποίθηση ότι μια Γη που είναι ζωντανή θα πρέπει να κινείται. Πριν από αυτόν, η εικόνα του σύμπαντος δινόταν από τις θεωρίες του Αριστοτέλη και του Πτολεμαίου, οι οποίες παρουσίαζαν το σύμπαν ως κλειστό σύστημα, με όρια και σύνορα. Στα έργα του *Για το άπειρο Σύμπαν και τους κόσμους* (1584) και *Ο Δείπνος της Τετάρτης της Σαρακοστής* (1584), μιλάει για ένα κόσμο άπειρο, κατά τον οποίο δεν υπάρχει κανένα σώμα στο κέντρο, στο άκρο ή ανάμεσά του. Θεωρεί ότι ο ήλιος καταλαμβάνει τη θέση του στο υπάρχον σύστημα του σύμπαντος, αλλά μέσα στο άπειρο σύμπαν υπάρχουν άπειροι ήλιοι και πλανήτες, και ως εκ τούτου αναρίθμητοι κόσμοι.¹

Για την δημιουργία του κοσμολογικού μοντέλου το οποίο περιλαμβάνει την θεωρία περί μη περατότητας του σύμπαντος, επηρεάστηκε από δυο προγενέστερους φιλοσόφους, τον Λουκρήτιο και τον Νικόλαο Κουζανό. Ο Bruno όσον αφορά στην απόδειξη των κοσμολογικών υποθέσεων αρνήθηκε κάθε είδους προσφυγή στα απλά μαθηματικά. Επιπροσθέτως, ασπαζόμενος την θεωρία του Πλωτίνου, δέχεται ότι ο κόσμος είναι έμψυχος και ότι η ζωή που εμφυσείται μέσα στο σύμπαν προέρχεται από μια παγκόσμια ψυχή, η οποία αποτελεί αρχή και ταυτόχρονα, την αιτία².

Το έτος 1584 αρχίζει να συγγράφει τους έξι *Ιταλικούς Διαλόγους*, έργα από τα οποία οι τρεις διάλογοι εμπεριέχουν την κοσμολογική του θεώρηση. Ολοκληρώνει την συγγραφική του πορεία στην Αγγλία με τα έργα *De l'infinito, Universo e Mondi* και *Cabala del Cavallo Pegaseo*, τα οποία συμπληρώνουν το προγενέστερο έργο του, *Spaccio della Bestia Trionfante*.

Ο Bruno θα παραμείνει στην Βυρτεμβέργη μέχρι το 1588, στο διάστημα αυτό θα δημοσιεύσει πλήθος εργασιών, όπως οι *De Lambade Combinatoria Luliana* (1587), *De Progressu et Lambade Venatoria Logicorum* (1588), *Artificium Peronandi* (1587) και *Liber Physicorum*.

---

* Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την Δρα. Άννα Λάζου για την πολύτιμη υποστήριξη και καθοδήγησή της στην προσέγγιση και διερεύνηση της παρούσας εργασίας.

¹ Θ. Πελεγρίνης, *Η Μαγεία της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2012, Αθήνα, σελ. 294.

² G. Bruno, *Περί Μαγείας*, μετ. Ε. Γραμματικοπούλου, επιμ. Σ. Φιλίππιδου, εκδ. Έξαντας, 2011, σελ. 10-12.

Ανάμεσα σε αυτά τα έργα διακρίνονται και τρία λατινικά ποιήματα,³ στα οποία ο Bruno είναι εμφανώς επηρεασμένος από τον Λουκρήτιο, τον Δημόκριτο και τον Λεύκιππο. Στα ποιήματα αυτά θα αναφερθεί στο άπειρο του σύμπαντος και στην έλλειψη πεπερασμένων συνόρων, στα άτομα και στα μικρότερα στοιχεία της ύλης και τέλος στους αριθμούς, τα σχήματα και τα νοήματά τους.

Στο έργο *De l' infinito Universo e mondi* (1584), ο Bruno φτάνει στην διαπίστωση της απειρότητας του σύμπαντος και της ύπαρξης απείρων κόσμων, θεώρηση η οποία άμεσα θέτει υπό κριτική την κυριαρχούσα αριστοτελική άποψη περί περατότητας του κόσμου. Για τον Αριστοτέλη, πέρα από τα όρια του κόσμου δεν υπάρχει τίποτα άλλο παρά μόνο το κενό. Μέσα σε αυτό το κενό δεν είναι εφικτό να λαμβάνει κάτι χώρα, όπως ένας άλλος κόσμος ή κάποιου είδους συνέχιση του υπάρχοντος. Αυτό όμως δεν είναι απόλυτα ακριβές, μιας και δεν λήφθηκε υπόψη η ιδιότητα του κενού, μια ιδιότητα η οποία προσφέρει την δυνατότητα σε κάτι να περιέχεται μέσα σε αυτό ή το κενό να αποτελεί το χώρο που θα περιέχει κάτι.⁴ Το κενό διαθέτει απεριόριστη έκταση, άρα κατέχει την δυνατότητα δημιουργίας απείρων κόσμων μιας και το σύμπαν είναι ένας χώρος άπειρος. Το σύμπαν είναι χώρος και εφόσον είναι στη φύση του χώρου να είναι άπειρος, τότε συνεπάγεται ότι είναι στη φύση του σύμπαντος να είναι άπειρο. Επάνω σε αυτήν τη κεντρική

³ Τα ποιήματα αυτά είναι: *De triplici minimo et mensura* (Περί του τριπτύχου ελαχίστου και του μέτρου), *De monade, numero et figura* (Περί της μονάδος, του αριθμού και του σχήματος), *De immenso, innumerabilibus et in figurabilibus* (Περί του άμετρου, του αναρίθμητου και του άμορφου).

⁴ G. Bruno, *Περί του Απείρου, του Σύμπαντος και των κόσμων*, μετ. Ι. Στανιμεράκη, επιμ. Π. Δόικος, εκδ. Ρώμη, 2015, σελ. 8.

θεώρηση στην κοσμολογία του Bruno προστίθεται μια δεύτερη, στην οποία υποστηρίζει τον πνευματικό χαρακτήρα της ενέργειας του απείρου. Το άπειρο βρίσκεται ως δύναμη σε όλα τα αναρίθμητα κομμάτια που αποτελούν το σύμπαν, και στο καθένα ξεχωριστά ασκεί την ποιότητα της έντασής του. Για να ληφθεί όμως αυτή η δύναμη από το εκάστοτε ον, πρέπει το ίδιο το ον να εκφράσει το είναι του απείρου και να δημιουργήσει μια δίοδο επικοινωνίας με εκείνο. Η πραγματοποίηση μιας τέτοιας επικοινωνίας υποδηλώνει ότι το άπειρο αναπτύσσει μια εαυτότητα που εκφράζει το περατό στοιχείο του όντος και ότι το ον λειτουργώντας απελευθερωμένα αποκτά μια χροιά του απείρου, που το συστήνει μέσα στην απειρότητα. Αυτή η σύμπνοια που προκαλείται από την επικοινωνία του απείρου με το εκάστοτε ον είναι ανάλογη με την κινησιακή υφή της συμπαντικής ψυχής ως ψυχής του απείρου κόσμου.⁵ Η καθολική παρουσία του απείρου μέσα στην διάσταση του περατού και η παράλληλη ατομική προσέγγιση με το καθετί μαρτυρά την δυναμική μιας άπειρης παρουσίας όπου το ύφος της είναι θεϊκό. Στην διδασκαλία του Bruno, κυρίαρχο ρόλο έχουν οι τέσσερις πύλες που οδηγούν τον άνθρωπο στη θρησκεία και αυτές είναι η μάθηση, η αγάπη, η τέχνη και η μαγεία.⁶

Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

---

⁵ Ο.π., σελ. 10-11.

⁶ Γ. Φίκας, *Τζιορντάνο Μπρούνο*, εκδ. Νίκας, 2012, σελ. 16.

Μέσα στο άπειρο και στο αιώνιο του κόσμου υπάρχει μια δύναμη σύμφωνα με τον Bruno, μια ενοποιός ουσία που φροντίζει τα πάντα να διέπονται από συνέχεια και συνοχή, η ουσία αυτή λέγεται Θεός. Ο Θεός είναι υπερβατικός και δεν είναι εφικτό ο άνθρωπος να Τον κατανοήσει. Λειτουργεί ως μια δύναμη ενότητας που ενυπάρχει μέσα σε όλα και αποκαλείται *Μονάς Μονάδων*, ενώ απλή μονάδα χαρακτηρίζεται οτιδήποτε πέρα από Αυτόν που υπάρχει από μόνο του ως ανεξάρτητη ύπαρξη. Ο άνθρωπος παρουσιάζεται στο διάλογο του Bruno *Για το ηρωικό πάθος (De gli eroici furori, 1585)*, να αποτελεί μια σκεπτόμενη μονάδα, της οποίας σκοπός είναι η αναζήτηση της αρετής και της αλήθειας μέσα στην αιωνιότητα, διαδρομή που θα επιφέρει την κατάκτηση της αθανασίας από την ένωσή της με τον Θεό. Οι ιδέες που διαμορφώνει ο άνθρωπος αποτελούν τις σκιές των θείων ιδεών. Για τον Bruno, ο άνθρωπος είναι ικανός να γνωρίσει τη φύση με άμεσο και εσωτερικό τρόπο, γιατί ο ίδιος είναι η μικρογραφία της, ένας μικρόκοσμος που αναπαριστά το μακρόκοσμο του σύμπαντος.⁷ Στο έργο *Spaccio della Bestia trionfante (1584)*, εμφανώς επηρεασμένος από την ελληνική και την αιγυπτιακή θρησκεία, αναδεικνύει την επίδραση του σύμπαντος επάνω στην ανθρώπινη φύση και την μεταβολή της προσωπικότητάς της. Στον άνθρωπο αντανακλάται το σύμπαν και ο κόσμος, και συνεχίζει ο Bruno υποστηρίζοντας ότι η αναγέννηση του γήινου κόσμου θα ξεκινήσει από την αναγέννηση στον ουρανό, ότι οι Θεοί θα αποτελέσουν τους πρώτους που θα απομακρύνουν τα ελαττώματα από τους ουρανούς και έτσι θα κυριαρχήσει η αρετή. Σύμφωνα με τον Bruno αυτή η εσωτερική αλλαγή

⁷ Ο.π., σελ. 68.

των Θεών θα είναι το κίνητρο που θα επιφέρει τις προσδοκώμενες ανατροπές επάνω στον πολιτικό, θρησκευτικό, επιστημονικό και καλλιτεχνικό χώρο.⁸ Οι άνθρωποι οφείλουν να επαναστατήσουν και να φτάσουν στην πνευματική τους ολοκλήρωση, το οποίο ως αποτέλεσμα θα προκύψει από την αναζήτησή τους για αλήθεια, σοφία και δικαιοσύνη. Σύμφωνα με τον ιταλό φιλόσοφο, η αλήθεια εμπεριέχεται μέσα στα πάντα, αυτή αποτελεί την αιτία, αρχή και το τέλος των πάντων, ενώ παρέχεται από τις αρετές της σοφίας και της δικαιοσύνης. Σε αυτήν την πορεία αναζήτησης, κάθε άνθρωπος χρησιμοποιεί διαφορετικούς τρόπους εξαιτίας της μοναδικότητάς του, όμως αυτό που προέχει για τον Bruno είναι η συνεχής και αδιάκοπη αναζήτηση της αλήθειας, διαδικασία που θα αποφέρει στο τέλος την αναγωγή του κάθε ανθρώπινου νου σε έναν νου παγκόσμιο.

Η ΤΕΧΝΗ

Τα βασικά σημεία που αποτελούν την φιλοσοφία του Bruno είναι το Εν, ο κόσμος και ο άνθρωπος. Για να κατανοήσει το σύμπαν ο άνθρωπος, πρέπει πρώτα να παρατηρήσει τη φύση, γιατί εκείνη είναι ικανή να του αποκαλύψει τα μυστικά του σύμπαντος και να του εξασφαλίσει μια έγκυρη γνώση. Με ποιο όμως τρόπο είναι εφικτό ο άνθρωπος να αναγνωρίσει το περιβάλλον του και να ξεπεράσει τον απομονωτισμό του,

---

⁸ Ο.π., σελ. 69.

ώστε να συνδεθεί με τον πνευματικό κόσμο; Μέσω της φαντασίας, υποστηρίζει ο Bruno, η οποία ως γνωστική δύναμη θα καταστήσει εφικτή την επαφή του ανθρώπου με το Θείο. Η φαντασία, η μνήμη και η μαγική αντίληψη, θα αποτελέσουν τα μέσα, με τα οποία θα αφυπνιστεί η ανθρώπινη υπόσταση και μέσω αυτών θα καλυφθεί το κενό που δημιουργείται ανάμεσα στον κόσμο και την θεότητα.

Η κεντρική φιλοσοφία του Bruno στηρίζεται στις αναλογίες, *διότι ο ίδιος δεν θεωρεί ότι μπορεί κάποιος να κατανοήσει σημασιολογικά τις πραγματικές ερμηνείες που απορρέουν από τις λέξεις, τις εικόνες, τους ήχους και τα σύμβολα.*⁹ Όλα αυτά μπορεί ο άνθρωπος να τα γνωρίσει μόνο διαισθητικά και αναλογικά μέσω άλλων λέξεων, εικόνων, ήχων και συμβόλων. Για τον ίδιο ο κόσμος αποτελεί ένα φαντασιακό μέρος, η κατανόηση του οποίου δεν προκύπτει μέσω του ορθολογισμού, αλλά μέσω μιας περισυλλογής εικόνων. Στο *De imaginum, signorum et idearum compositione* (1591), έργο που χαρακτηρίζεται ως μια ένωση της φιλοσοφίας με την τέχνη, ο Bruno συνδυάζει τους διαχρονικούς στίχους του με πεζό λόγο, το οποίο εκ περιτροπής αποδεικνύεται ως ευγενή και διδακτικό.¹⁰ Γράφει:

Γιατί η αληθινή φιλοσοφία, η μουσική και η ποίηση είναι επίσης ζωγραφική, και η αληθινή ζωγραφική είναι επίσης μουσική και φιλοσοφία, και η αληθινή ποίηση και μουσική είναι ένα είδος θείας σοφίας και ζωγραφικής. Αλλού έχω συζητήσει πώς κάθε ζωγράφος είναι ένας φυσικός

⁹ G. Bruno, D. Higgins, *On the Composition of Images, Signs and Ideas*, Willis, Locker & Owens Publishing, 1991, σελ. 13.

¹⁰ Ο.π., σελ. 22.

τεχνίτης που αποτυπώνει άπειρες εικόνες, οι οποίες αποτελούν δύναμη, κατασκευασμένες από σημεία και ήχους σε συνδυασμό από μια πληθώρα τρόπων.¹¹

Το 1582 θα δημοσιεύσει την κωμωδία *Candelaio*, ένα θεατρικό έργο σε πέντε πράξεις, όπου ο Bruno θα παρουσιάσει τον κόσμο ως κάτι ακατανόητο, βίαιο και διεφθαρμένο μέσω όμως μιας ειρωνικής χροιάς, όπου τα γεγονότα που εκτυλίσσονται μέσα του είναι άνευ συνοχής και ζωντανίας. Στο συγκεκριμένο έργο θα αποκαλέσει τον εαυτό του *no academic academy*. Ο ίδιος θα εναποθέσει τις κριτικές του κόσμου για τα θέματα μαγείας στον ήρωα του, τον Bonifacio που θα λειτουργήσει ως μια ασπίδα σωτηρίας για τον Bruno. Στο *Candelaio*, προσκαλεί το αναγνωστικό κοινό να προβληματιστεί και να χλευάσει τις περίεργες αντιλήψεις του Bonifacio· ιδέες που εξετάζουν την πρακτική της μαγείας μέσα από ένα αυστηρά ηθικό και επιστημονικό πλαίσιο που βρίσκεται για να προστατέψει μια πιθανή κακοδιαχείριση της. Στο έργο, η μαγεία στηρίζεται στις αλχημείες και στα βότανα, οξύνοντας έτσι τις κυριαρχούσες δεισιδαιμονίες και την ανθρώπινη ματαιοδοξία που επιζητά την αιώνια ζωή. Ο άνθρωπος-μάγος γίνεται αντικείμενο σχολιασμού και περεταίρω ανάλυσης. Ο Bruno, αν και δεν αποδοκιμάζει τις πρακτικές της μαγείας, επιδιώκει να κατευθύνει την κοινή γνώμη προς έναν εφήμερο εφησυχασμό που θα αναδείξει τα αναγεννησιακά προτερήματα έναντι του μεσαιωνικού τρόπου αντίληψης του κόσμου. Την ίδια περίοδο, επίσης, θα δημοσιεύσει δύο σημαντικές εργασίες που

¹¹ G. Bruno, *De imaginum, signorum et idearum compositione*, 1591, i-1-20.

θα αφορούν την τέχνη της μνήμης με τίτλο *De Umbris Idearum* και *Cantus Circaeus*.

Στην συνέχεια, εμφανώς επηρεασμένος από τον Πλωτίνο, τον Δημόκριτο και τους Επικούρειους, στον τρίτο διάλογο από το έργο *Για την Αρχή, την Αιτία και το Εν*, ο Bruno διατυπώνει τον ισχυρισμό ότι μέσω την αναλογίας της τέχνης, είναι εφικτό κάποιος να διακρίνει την ύλη ως αυτή καθεαυτή πέρα από την μορφή.¹² Ο καλλιτέχνης είναι για τον Bruno ένας προφήτης, καθώς η φαντασία του μπορεί να φτάσει στην αλήθεια ή τουλάχιστον στην έννοια (meaning). Ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί είναι παρόμοιος με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση. Όπως ακριβώς συμβαίνει στις τέχνες που χρησιμοποιούν διαφορετικά υλικά για να δημιουργήσουν διάφορες εικόνες και σχήματα, έτσι συμβαίνει και στην δημιουργία μέσα στη φύση. Οι λειτουργίες που συντελούνται για να διαμορφώσει η φύση τον κόσμο δεν είναι ορατές με το ανθρώπινο μάτι, μιας και γίνονται κάτω από ένα υπόστρωμα στο οποίο η φυσική ύλη δεν έχει φυσική μορφή. Ο μόνος τρόπος για να γνωρίσει ο άνθρωπος το υπόστρωμα της φύσης, είναι να χρησιμοποιήσει τα μάτια της λογικής, όπως ακριβώς κάνει και με το υπόστρωμα της τέχνης. Μέσω της όρασης μπορεί ο άνθρωπος να γνωρίσει τον κόσμο, την φύση και την τέχνη που διέπει τα πάντα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

---

¹² Γ. Φίκας, *Τζιορντάνο Μπρούνο*, ό.π., σελ. 56.

Ο Bruno, επιδιώκει στα έργα του να συμφιλιώσει το σώμα με την ψυχή, το νου με την ύλη και την σκέψη με το συναίσθημα.¹³ Στις τελευταίες σελίδες του έργου *Για το ηρωικό πάθος* (*De gli eroici furori*, 1585), εμφανίζει τους εννιά (όσες είναι και οι μούσες) φιλόσοφους, που έχασαν την όραση και την ξαναβρήκαν ύστερα, να ενώνουν το τελικό τους τραγούδι με την αρμονία της μουσικής. Ο καθένας τους ξεχωριστά παίζει ένα διαφορετικό μουσικό όργανο για να ενώσει την μουσική με τα λόγια, συνδυασμός που επιτυγχάνεται μέσω της γεωμετρίας και αντιστοιχεί με την κυκλικότητα που εκφράζει το εκάστοτε ποίημα. Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα εισάγει τον ακροατή μετά λόγου, σε μια σύζευξη ποίησης, μουσικής και γεωμετρίας, η οποία δεν υπόκειται σε παραδοσιακούς κανόνες, αλλά στην αναγκαιότητα της αναζήτησης που θα ακολουθήσει. Για τον Bruno δεν υπάρχουν συμβιβασμοί ή ενδιασμοί ως προς την αναζήτηση της αλήθειας. Ο γνήσιος ερευνητής, αρχικά τυφλός πρέπει να προχωρήσει μέσα στο σκοτάδι της αμάθειας και της αμφιβολίας, ώστε να βρει το φως του και να αναγνωρίσει την θεότητα που κρύβει μέσα του. Για αυτήν περιγράφει στο *La cena de le ceneri*, ότι αποτελεί το υπέρτατο καλό, το οποίο ενυπάρχει στον άνθρωπο και ταυτόχρονα στον κόσμο. Ωστόσο, αυτή η θεότητα είναι πιο κοντά σε μας παρά εμείς σε αυτήν.¹⁴

Τα τελευταία λόγια του πριν την καταδίκη του στη πυρά συνοψίζουν εύστοχα την ζωή του:

---

¹³ G. Bruno, D. Higgins, ό.π., σελ. 17.

¹⁴ H. Gatti, *Essays on Giordano Bruno*, Princeton University Press, 2011, σελ. 175.

Τόμος Πρακτικών Φιλοσοφικού Forum «Ανάδρασις»
ISBN: 978-618-82935-0-2

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ίσως ο φόβος σας να εκδώσετε δικαστική απόφαση εναντίον μου είναι μεγαλύτερος από τον δικό μου φόβο να την αποδεχθώ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

G. Bruno, D. Higgins, *On the Composition of Images, Signs and Ideas*, Willis, Locker & Owens Publishing, 1991.

G. Bruno, *Περί Μαγείας*, μετ. Ε. Γραμματικοπούλου, επιμ. Σ. Φιλίππιδου, εκδ. Εξάντας, 2011.

_____, *Περί του Απείρου, του Σύμπαντος και των κόσμων*, μετ. Ι. Στανιμεράκη, επιμ. Παν. Δόικος, εκδ. Ρώμη, 2015.

H. Gatti, *Essays on Giordano Bruno*, Princeton University Press, 2011.

Θ. Πελεγρίνης, *Η Μαγεία της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2012.

Γ. Φίκας, *Τζιορντάνο Bruno*, εκδ. Νίκας, 2012.

Τόμος Πρακτικών Φιλοσοφικού Forum «Ανάδρασις»
ISBN: 978-618-82935-0-2

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ